

HALICILIK TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ VE KONYA HALILARI

A.Fulya BODUR

Tarih boyunca çeşitli Türk Devletleri ve topluluklarınca yaratılan mimari eserler ve resim, minyatür, heykel, cilt, yazı, tezhip, ağaç, halı, maden ve deri gibi süsleme sanatları, Türk Devletinin devamlılığını gözler önüne sermek, Türk medeniyetinin büyüklüğünü vurgulamak bakımından emsalsiz örneklerdir (1).

Bu örnekler içinde dünyanın hayranlığını kazanmış olan düğümlü halılar, Türkler'in sanat âlemine bir hediyesidir. Dokuyanın duygularını, keder ve sevincini aksettiren halı, aynı zamanda Türklerin birer inanç belgesi olarak millî işleri içinde ilk sırayı alır. Orta Asya'dan beri süre gelen hayvancılık ve hayvanlardan elde edilen yünün değerlendirilmesi, halı dokumasına teşvik eden en büyük unsur olmuştur. Türkler Anadolu'ya, Avrupa'ya, Kafkaslar'a, Balkanlar'a, Irak, İran ve Mısır'a yayıldıkları ve yerleştiklerinde halıyı ve halı işlerini de birlikte götürmüşlerdir. Kısaca Türkler nerede yurt tutmuşlarsa, oturmuşlarsa orada halı, kilim, namazlağı dokunur olmuştur (2).

Halının tarihi Türkler'in tarihine bağlıdır. Düğümlü halı tekniğini bulanlar Orta Asyalı göçebelere aittir. Halıcılığın ortaya çıkışının kökleri, bütün ihtimallere göre göçebe hayat tarzına bağlanır. Hayvan yetiştiren atlı göçebelerin, göç ederken kolay nakledilebilen eşya ve çadırlara ihtiyaçları vardı. Çadırların tanziminde en önemli yeri halılar tutmaktaydı (3). Orta Asya'da Türk topluluklarının yaşadıkları bölgelerde, daha çok erken devirlerde

ortaya çıkmış olan halı sanatının; zengin motif dünyası, kompozisyon ve renk skalası, asırlar boyu büyük bir gelişme göstererek Orta Doğu'ya Türklerle beraber inmiş, İslam âlemine Türkler tarafından tanıtılmıştır(4).

UHLEMANN (5), MENGİN (6), ve KOPPERS (7) gibi kültür tarihçileri halının çıkış noktasını, Step Kültürü ve bu kültürün getirdiği yaşayış şartları çevresinde yoğunlaştırırlar.

Halı çadır sakinlerini pürüzlü, soğuk topraktan korur. Çadırı içten halılar ve koşmalar kaplar. Kapı olarak ENESİ denilen büyük bir halı kullanılır. Duvarlarda çuvallar ve torbalar yer alır ki, bunlar göçebe ev hayatının dolap ve raflarıdır. Bugün biz bu çadır düzenini hâla yaylalarımızda ve dağlarımızda yaşayan, ataları konar göçerle-

1. Oktay ASLANAPA : "Türk Sanatı Öğretiminin Yolları ve Gayeleri", Türk Kültürü, C:4, S:40, 1966 s: 365-366

2. Fulya BODUR: "Batı Anadolu Uşak Halıları", Türk Edebiyatı Dergisi, S:132, Ekim 1984, s.33

3. Lydia RASONYI: "Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei", Türk Kültürü, S:103, Yıl:IX, 1971, s:614

4. Nejat DİYARBEKİRLİ: "Türklerde Halıcılık", Türk Edebiyatı Dergisi, S:132, Ekim 1984, s:44

5. M.UHLEMANN : Geographie des Orientpichs, Leipzig 1930

6. O.MENGİN : "Die Rolle der Uralaltaischen Völker in der Weltgeschichte", Archaeological Ertesitö, XLII (1928) s:35-36

7. W.KOPPERS: "Urtürkentum und Urindogermentum", Belleten, V.s:501

rin devamcısı olan Türkmen ve Yörük aşiretlerinde görebiliriz. Bütün bu veriler halı dokuyan ilk ustaların atlı bozkır kültürüne mensup göçebeler olduğu üzerinde toplanmaktadır. Step kuşağının en karakteristik göçebe kavimleri Türkler olduğu için, halı yapımında en büyük rolü oynadıkları şüphesizdir. Bu sebepten ötürü halı dokumacılığının erken devirleri araştırıldığı vakit, gözlerimiz Türklerin ilk devirlerden beri yaşadıkları ve hayvancılıkla uğraştıkları İç Asya'ya yani halının doğduğu bölgeye çevrilir (8).

Doğuda halı imâlinin hudutları Türk kavimlerinin tarihte oynadıkları rollerin hudutları ile aşağı yukarı aynıdır. Yani doğu-batı istikâmetinde Kuzey Çin'den Karadeniz'e; kuzey-güney istikâmetinde ise Kazak stepleri'nden İran ve Hindistan'a kadar uzanır. Anadolu Türkleri, İç Asya stepleri'nden göç eden Selçuklular'dan başlayarak, halıcılığın ananelerini, motif hazinesinin büyük kısmıyla birlikte beraberlerinde Anadolu'ya getirdiler (9).

Altay dağlarında Pazırık bölgesindeki kazılarda ele geçirilen halının M.Ö. III.yüzyıla ait olduğu kabul edilmektedir. Sir Aurel STEIN'in Doğu Türkistan ve komşu yörelerde yaptığı araştırmalarda bir çok halı parçaları ele geçirilmiştir. Çin kaynaklarından, VII. yüzyılda Hoten şehrinde halı dokunduğunu öğreniyoruz. VIII. yüzyılda Mâveraünnehr civarında Buhara'da güzel halıların dokunduğu bilinir. Buhara'nın halıcılıktaki şöhretini İslâm devrinde, X.yüzyılda da sürdürdüğü görülür. Bu devrin coğrafyacıları Buhara'nın beğenilen emtiası arasında halı, seccade ile diğer yaygılarını zikr ederler.

Anadolu'ya gelince, Türk halıcılığına dair en eski bilgi Coğrafya alimi Mağripli İbn Sa'id tarafından verilmektedir. Aksaray şehri hakkında bilgi verirken, bu şehirde güzel yün halılar imâl edildiğini bildirmektedir. İbni Sa'id Türkmen halılarından bahsederken bu sanatın bütün Türkmenler'de dokunduğunu gösteren bir ifade kullanmaktadır.

1332-1333 yıllarında Anadolu'da bulunan meşhur seyyah İbn-i Batuta da Aksaray'dan bahsederken "...bu şehirde kendi adıyla (Aksaray) anılan koyun yününden halılar dokunur. Bu halıların hiçbir ülkede eşi ve benzeri yoktur. Bu sebeple halılar Suriye, Mısır, Irak, Hint, Çin ve diğer Türk ülkelerine götürülür" demektedir (10).

XIV.yüzyılda Anadolu'da bulunan beyliklerin en büyükleri Osmanlı ve Karamanlı Beylikleri idi. Bu iki beylikte de halı sanatı üstün bir sanattı. Hele Karamanoğlu Alâeddin Beg'in Balkanlar'daki zaferinden sonra Osmanlı hükümdarı I.Murad'a gönderdiği hediyeler içinde yer alan halılar da bulunmakta idi. Bunlar Qalı-i Qaramanı yani Karaman halısı olarak adlandırılmaktadır. Karaman, şehir adı olmayıp beyliğin geniş topraklarını ifade etmektedir. Halıların dört çifti büyük, diğer beş çifti küçüktür. Kaynaklarda bunlarla ilgili pek fazla bilgi yoktur (11). Nerede dokundukları kesinlik kazanmamıştır. Fakat hediye edilen halıların Aksaray'da dokunmadıkları kesindir. Çünkü XIV.yüzyılda Eratnalılar'ın, daha sonrada bu devleti yıkan Kadı Burhaneddin'in idaresindeydi. Bu yüzden gönderilen halıların, Selçuklular'dan beri geleneğini sürdüren Konya'da dokunmuş olması ihtimali kuvvetlidir.

Bu bilgiler ışığında Anadolu'da XIII. ve XIV. yüzyıllarda Türkmenler'in halı dokudukları kesinlik kazanmıştır. Türkmenler'in dokudukları halılar müelliflerin belirttikleri gibi büyük değer taşıyan sanat eseri idiler. Her tarafa ihrac edilmeleri de bu hususu teyid eden delillerdir.

Anadolu'ya yerleşen Selçuklu Türkleri'nin devamı olan Türkmen oymakları alıştıkları konar göçer hayat tarzının Anadolu'da Türk birliğini kuran

8. N.DİYARBEKİRLİ: a.g.e., s:45

9. Lydia RASONYİ: a.g.e., s:616

10. İbni BATUTA: Tuhfetun Nuzzan fî garâi'bil-emsar, Kahire, 1964, s:188

11. Feridun Bey: Münşeâtü's Selâtin, İstanbul, 1274, I, s:103

Osmanlı Devleti zamanında yavaş yavaş bırakarak yerleşik hayata geçmişler ve dokuma işlerini sürdürmüşlerdir.

Devletlerin kuruluşu ve parçalanması gibi olaylar çok defa büyük nüfus kütlelerinin yer değiştirmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de bu şekilde bir olayın sonucunda kurulmuştur (12). İmparatorluğun gelişmesinde, yeni feth edilen yerlerin Türkleştirilmesinde olduğu kadar, boş yerlerin şenlendirilerek ekonomik bir hareketlilik sağlanması, kasaba ve köylerin kurulması imkanını yaratan konar-göçer aşiretlerin önemi büyüktür. (13).

Anadolu'nun fethi ile başlayan büyük dalgalar halindeki göç hareketleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla neticelenmiş, bu devletin parçalanmasından sonra nüfus artışı beyliklerde toplanmış ve Anadolu'da Türk birliğini kuran Osmanlı Devleti zamanında devletin gücünü teşkil etmiştir.

Böylece göçebelerin köylü sınıfına girişi ile Anadolu'nun bazı bölgeleri Türk ülkesi haline getirilmiş ve Osmanlı Devleti ile aşiretler arasındaki çekişmeler de giderek azalmıştır. Göçebelerin mevcudiyetinin faydalı ve zaruri bir keyfiyet sayıldığı, yeni feth edilmiş ülkelere nakli söz konusu olunca anlaşılmıştır (Aynı zamanda göçebe unsur, ülkenin iktisadî hayatı üzerinde de etkilidir). Göçebelerin yetiştirdikleri atlar ve hayvanlar kadınlarının dokudukları halılar iç pazarlarda değeri bilinen halılardır.

Bu amaçla Orta Anadolu'ya iskân edilen Türkmen oymakları, geleneklerini koruyarak bu bölgelerde yerleşmişler, Türk unsurunu devamlı olarak kuvvetlendirmiş ve yenilemişlerdir. Bölgelelerinde birbirlerinden ayrı kendi aralarında yaşadıklarından yabancı tesirden korunmuşlar, göçebe hayatından çıktıkları halde Türk karakterini bozmadan muhafaza etmişler ve bugün hâlâ aranılan bir değer olmuşlardır.

Bunların içinde Konya'ya yerleşen oymaklar konumuzu teşkil eden dokumalarla dikkati çekerler. Bu amaçla Konya halıcılığının tarihi gelişimi hakkında bilgi vermek istiyorum.

Halı büyük bir kabiliyetin derin bir zevkin yarattığı değerli ve canlı bir varlıktır. Tabiatın bitip tükenmeyen bitki ve renk zenginliği, gökyüzünün mavilikleri, ebem kuşağının o büyüleyici yedi rengi birbiriyle kaynaşarak, tatlı harmonu halinde bir tabloyu andıran, cihana nam salmış halılarımızı meydana getirir.

Türk kadınının elinde hayat bulan halı, onun uzun günlerinde sevincini ve kederini paylaştığı dert ortağı ince zevkinin ve yaratma kabiliyetinin aynası olmuştur.

Halı sanatı daima Türklere bağlı olarak onların oturduğu bölgelerde gelişmiştir. Düğüm tekniği Abbasiler devrinde Orta Asya'dan Batıya getirilmiş ve buradan Selçuklu Türkleri'nin hakimiyeti ile İslâm dünyasına yayılmıştır.

Selçuklular'ın Anadolu'ya yerleşmeleri ile halı sanatında bir canlanma görülür. Bu canlılık, geldikleri bölgelerdeki üstün zevk ve kabiliyetlerini, gelenek ve göreneklerini Anadolu'da yaşatmalarındandır. Bununla beraber Büyük Selçuklu devrinden hiçbir halı parçası kalmamıştır. 13.yüzyılda muazzam Selçuklu kültürü ve sanatı içinde halı sanatının da yüksek bir seviyede olduğunun en büyük delili, bugün müzelerimizi süsleyen Selçuklu devri Konya halıları olmuştur.

Halı sanatı teknik ve dokuma bakımından küçük el sanatları grubuna girer. Bu sanatı başlatan ve yaşatan kuvvet, aile temellerine dayanır. Selçuklu devri konar-göçer hayatının gösterdiği karakter, ailenin kendi çabası ile tabiata uyma, kendisine lüzumlu malzemeyi kendi emek ve gücü ile hazırlama ananesine bugün yerleşik hayata geçmiş bir çok konargöçerlerde halen yaşamaktadır.

Osmanlı Türkleri Anadolu'ya yerleştikten sonra teşkilatlandırmaya lüzum gördükleri sanat merkezlerini islah

12. Fuad KÖPRÜLÜ : Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1972

13. Paul WITTERK: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretleri'nin Rolü", Tarih Dergisi, (Çev: Ercümen KURAN) c:3, S:17/18, İstanbul, 1963, s:265

etmişlerdir. Bu milli sanatın yeniden ihyasında Konya'nın büyük payı vardır. Anadolu Selçukluları gibi köklü, yaratıcı ve yapıcı bir devlete başkentlik etmiş olan Konya yöresi, atalarından aldığı pek çok geleneği yakın zamana kadar korumuştur. 13.yüzyıla tarihlenen Anadolu Selçuklu halıları merkez olan Konya'da dokunmuştur. Büyük ebaddaki bu halılar Konya'nın o devirlerde bir sanat ve yaratıcılık merkezi olduğuna işaretler. Zamanla başkent özelliğini kaybeden Konya, yarattığı büyük sanat eserlerini unutmayıp, daha küçük fakat bölgesel özelliği olan halılarını dokumaya başlamıştır. Geniş bir bölgeye yayılmakta olan Konya halıları Orta Anadolu halıcılığı adıyla tanınmaktadır. Bu genelleme içine giren Silke, İnlice, Lâdik, Kiçi Muhsine, Ereğli, Kırşehir, Mucur, Karapınar, Karaman, Obruk gibi merkezler dokudukları halıları ile ünlüdür. Bu halıların ünü, motif ve desen orijinalliği yanında kullandıkları malzeme ile de bağlantılıdır. Çünkü kendi yetiştirdikleri hayvanların yününden halılarını dokumaktadırlar. Orta Anadolu, daha bir sınırlama ile Konya Bölgesinde otlatılan Karaman koyunları, M.Ö. 6000 senelerinde Türkistan'da yetiştirilen yağ kuyruklu koyunların torunlarıdır. Halılarda kullanılan yün ise yine bu koyunlardan elde edilen yündür. Dağda otlatılan Toklu-şisek'in sırtından elde edilen yün, dokumaya en elverişli olanıdır. Ovada otlatılan koyunun yünü kılanlı olur, tozludur ve randımanı düşüktür. Devamlı gölgesiz ve düz bir arazide otlatıldığından dolayı güneşte yanar ve yünün özü bozulur, verilen boyayı tutmaz, dağda otlatılan koyunların da sırt yünü alınmalıdır. Tarım bölgesi yünü, yerle temastan dolayı yıpranmış ve kirlidir, kullanıma uygun değildir. Koyunun yan tarafındaki yünler tabiat olayına açık olduğundan kalın ve uzundur. Bacak arası ve boyun yünleri kısa boylu, kıvrıkcık ve zayıf yapılıdır. Bu belirtileri gösteren yün, verilen boyayı tutmaz ve bir müddet sonra rengi atar. Bu yüzden halıcılığın daha ziyade Konya'nın dağ köylerinde gelişmesi elde edilen yünün yumuşak

ve ince olmasındandır. Konya bölgesi yünlerinin kendine has bir özelliği vardır. Çünkü hayvanları çevre dağlarda yetişen kokusu ve yağı olan, tadı kekiği andıran dikenli yavşan otunu yerler.

Koyunun sırtından elde edilen yün, Kırkım denilen yılın belirli zamanlarında genellikle Haziran ve Eylülde iki kez kesilir. Elde edilen yünler, bol su içerisinde tokaç denilen ahşap tokmaklarla dövülerek yıkanır. Güneşte kurutulur. Yünün yapısını bozmamak için yün tarağı denilen özel süme taraklarıyla elde çekilir. Birkaç kez çekilen, pisliklerinden ayrılan ve temizlenen yün, eğirmekte kolaylık sağlaması için sümeç (tops) haline getirilir. Yünü eğirmekte yörelere göre değişen, iği, kirmen, çıkırık gibi aletler kullanılır.

İĞ: Alt tarafında "aşak" denilen ağırılığı bulunan, 30-35 cm. boyundaki ahşap çubuktan yapılmış bir alettir.

KİRMEN: Dört kanatlı, ortasında çubuğu bulunan ahşaptan yapılmış bir araçtır. Yünü koluna dolayan eğirici, yünü kirmen çubuğu üzerindeki tırnağa yerleştirir ve düğüm atar. Artık bütün boş zamanlarında hatta işini yaparken dahi kirmeni sağdan sola döndürerek eğirir. Kirmen dönerken ipi eğiren kişi yünü incelterek bırakır. İp haline gelen kısmı kirmen üzerine alarak işine aynen devam eder. Elde edilen ipin kalınlığı ve inceliği onu eğiren elin maharetine bağlıdır. Yumak haline gelmiş ipi kirmen üstünden alır.

ÇIKRIK: Ahşaptan olur ve yörelere göre değişir. Genelde ipin sarıldığı bir iğ, iği çeviren kasnak ve kasnağı döndürmeye yarayan bir koldan ibarettir. 1950 yıllarından sonra demirden çıkırık yapılmaya başlanmıştır.

Böylece eğirilerek ip haline getirilen yünler gelep "çile" yapılarak nebattı boyalarla renklendirilmeye hazır duruma getirilirler.

Anadolu kadını hayatını bağladığı toprağında ve dağında yetişen otlardan, yabani yemişlerden, aklımıza gelemecek daha pek çok nebattan elde ettiği boyalarla gelep haline soktuğu yünleri-

ni boyar. Bunları işlenmeye hazır hale getirilmesi de ayrı bir işlem ve zamanı gerektirir. Konya bölgesi köylerinde kullanılan boyalıklardan bazılarına göz atalım:

ARMUT OTU: Konya'nın dağ köylerinde, dağ armudunu kurumuş veya yaş halde kazana atarak ezerler. Ocakta kaynatırlar ve içine ipleri atarak koyu krem rengini elde ederler (14).

KİMYON AĞACI: Kaynatılır. Çöpleri ayrılır, içine gelepler konularak tekrardan kaynatılır. Krem rengi elde edilir.

DAĞ ERİĞİ: Dallarının kabukları kaynatılır, posaları çıkarılır, su sıcakken gelepler basılır ve tatlı pembe rengi elde edilir.

SOĞAN: Nar kabuğu ile soğan önce kaynatılır, soğuduktan sonra kökboya eklenir. Mor elde edilir. Uygulaması şöyledir:

Nar kabuğu önce soğan ile kaynatılır ve iyice rengi çıkarılır. Sonra ipler atılır, bir müddet beraberce kaynatılır. Daha sonra çıkarılıp kurutulur. Ayrı bir kazanda kökboya rengini vermesi için ıslı bırakılır. Davar kermesi katılmış ateş üstünde kökboya kaynatılır. İçine kurutulmuş ipler atılır. İp rengi içtikten sonra bir leğen içine kökboya suyu alınır, mordan olarak kül katılır. İpler tekrar bu leğen içine konularak mor renk ortaya çıkar. Mor, külün mordanlığı sonucunda elde edilir (15).

KIZIL BOYA: Kınacık otundan al renk elde edilir.

HAYVAN KIĞI: Bahar zamanı otlar yeşerirken toplanan koyun pisliği -kiğ- tenekeye ıslanır, soğuk olarak içine gelepler atılır ve beraberce bir hafta bekletilir. Elde edilen renk açık çayır yeşilidir.

KÖK BOYA: Kök boya otu toplanır, kurutulur, değirmende öğütülür (bu sırada ortasındaki sarı renk ayrılır) ve halılarımızın değişmeyen koyu kırmızı rengi öğütülen otun suyla kaynatılması sonunda elde edilir. Öğütme sırasında ayrılan sarı renkten ise koyu sarı elde edilir.

KARA BOYALIK ÇAMURU: Karacadağ bölgesinde Beyören Köyünde Kara Boyalık Suyunun çamuru mordan olarak kullanılır. Tortusuna yatırılan gelepler siyaha boyanır. Eğer gelepleri tortuda biraz fazla bekletirsek, yün yarak duyarlılığını kaybeder ve çabuk çürür.

Siyah daha başka yollarla da elde edilir. Palamut, meşe gibi ağaçların odunlarının yanması sonucu oluşan külden siyah renk elde edilir. Geleplerin külün üstüne yatırılmasına Salamura denir. Hakiki siyahtan ziyade tabii boya ile boyanmış siyah tercih edilir. Siyah ışığı emer, kavrulur, çürür ve halıda çökme yapar. Bu ise haliya değer katar. Bugün ise bu çöküntü piyasada makas ve alevleme sureti ile elde edilmektedir.

Görüldüğü üzere Konya yöresinde boyama hammaddesi kendi özündedir. Bu yüzden sentetik boya kullanılmaz. Tabii boyada gelepler canlılık kazanır, boya yünle kaynaşır ve zaman aşımında boya ipi tamir eder. Güneşin soldurması ve asidin yakması onu etkilemez. daima rengini muhafaza eder.

Bu çalışmalardan sonra hazır hale gelen malzeme ile dokuma işine geçilir.

Halının dokunduğu tezgaha İstar veya Hana denir. Tezgahlar duruş ve şekillerine göre isim alırlar. Anadolu'da genellikle üç türlü İstar kullanılır. Dik tezgâh, yatık tezgâh ve yer tezgâhıdır.

Dik ve yatık tezgâhlar, genellikle şehir, kasaba ve köylerde kullanılır. Tezgâhın bir ucu tavana tutturulur, diğer ucu toprağa gömülüdür.

Yer tezgâhları, yere paralel olup Konya köylerinde Türkmen aşiretlerinde diğer tezgâhlarla aynı özelliklere haiz olarak kullanılır.

Tezgâha önce çözgü iplikleri gerilir. Çözgü iplikleri tabii beyaz yünden çift bükümlüdür. Tezgâha dikey gerilirler. Konya yöresinde, tezgâh hafif 75 dere-

(14) Oymalı (Gicen) köyü (Karapınar'a bağlı) halkından Şükran KARAŞAN ve Fadime YILDIRIM'dan şifahi alınan bilgi.

(15) Gicen köyünde aynı kişilerden alınan bilgi.

celik bir eğimle dik durur. Germe işleminden sonra ilme atılarak dokumaya başlanır. Bir ilme sırası bittikten sonra bir içten bir dıştan tek büküm genellikle koyu renk olan atkı iplikleri geçirilir. İsteğe göre bir veya iki sıra geçirilir. Bu seçilen modele göre değişir. in-ce düşmesi istenilen halılarda tek sıradır ve maliyet artar. Kaba dokumalarda ise iki, hatta altı sırada geçirilir.

Dokuma sırasında bir takım yardımcı malzemelerden faydalanılır. Bunlar, kirkit, makas, bıçak ve taraktır.

KİRKİT: çok dişli bir alettir. Genellikle kulp kısmı ağaçtan, kendisi demir ya da kurşundan yapılır. Dişlerin arası birer çözümlü girecek şekilde düzenlenmiştir. Düğümlerin üzerine vurularak sıkışmasını sağlar.

MAKAS: ayarlı özel bir alettir. Dokunan halının uzun havlarını kesmede kullanılır.

BİÇAK: düğüm ipliklerini kesmeye yarayan alettir ve çok çeşitleri vardır.

TARAK: kesilen düğümlerin ve ipliklerin geride kalan pisliklerini temizlemede kullanılır.

Desene başlamadan evvel sökülmeyle önlemek için halının başlangıcı kilim gibi dokunur. Halıların başlangıçlarında yer alan bu dokumaya Toprakçılık adı verilir. Sonra asıl dokumaya geçilerek içten gelen ilhamla, halılar kadınlarımız ve kızlarımızca dokunur. Halının dokunması bittikten sonra, saçak geri çevrilip, çözümler örülüp dikiilir. Bu işlem daha çok Yörük'lerin dokumalarında görülür.

Halıda kalite, birim alan olarak kabul edilen 10 x 10 cm. ye atılan düğüm sayısı ile ölçülür. Bu birimden 1 metre karesindeki ve halının tamamındaki düğüm sayısı ortaya çıkar. 10cm. karelik ölçümlerdeki düğüm sayısı halının önemini belirtir.

Anadolu halıları Gördes ilmesi ile dokunur. Düğüm ipi çift bükümdür. Yün sağa bükülerek S, sola bükülerek Z kıvrımını verir. Anadolu halılarında büküm yönü daima soldur. İki sola bükümlü yün birleşerek tek bir sağ büküm yaparlar.

Anadolu, özellikle Konya halılarında en büyük özellik atılan ilmenin sayılmamasındadır. Halının kalitesi cm. karesindeki ilme sayısı ile değerlendirilmez. Bu halılarda önemli olan malzeme, renk ve motif ahengidir ki halı bunlarla değer kazanır.

Konya bölgesi geleneksel özelliğini yaşattığı halılarını yukarıda belirttiğim zorlukları aşarak büyük bir zevk ve kabiliyet sonucunda vücuda getirir.

Araştırmalarım sırasında Konya'da müze ve özel koleksiyonlarda çok sayıda örneği inceleme fırsatını buldum.

Konya Koyunoğlu Müzesi koleksiyonunda Env.No: 7 olarak kayıtlı halı seccade Karapınar bölgesinin belirgin özelliğini taşımaktadır (Resim:1). Üst üste sıralanmış altı niş, seccadenin zeminini doldurmaktadır. Nişler üç kademeli olup ortaları alemlerle belirtilmiştir. Renk sıralaması kahverengi, kırmızı, lacivert, sarı olarak tekrarlanmaktadır. Nişlerin iki yanında rozetler yer alır. Bordür ise kahverengi zeminde sekiz kollu yıldızlardan rozetlerle çevrilidir. Tali bordürlerde lacivert zemin koft S kıvrımları sıralanır.

Seccade bölgesel özelliklerle dokunmuş ve saf seccadelerin geç devirde devam eden bir tipidir 20. yüzyılın başlarına tarihlenir. Atkı ve çözümlü yündür. Gördes ilmesi ile dokunmuştur. Eb'adı 1.35 x 1.02 cm.'dir. Karapınar'ın tipik dokumasıdır. Bugün piyasada beş mihraplı olanları değerlidir.

Konya'da özel bir koleksiyonda yer alan halı, yine bir Karapınar dokumasıdır (Resim:2). zemin, mihrap nişi gibi teşkilatlanmıştır. Altı kademeli olan mihrap nişini ortada kalın bir halat ikiye ayırır. Bu halatın alt ve üst kısımlarına altıgenler yerleştirilmiştir. Karşılıklı birleşen altıgenler iri baklava oluştururlar. Ortalarından üsluplaşmış hayat ağacı motifleri çıkmaktadır. Bu altıgenlerden sarkan lâleler kırmızı zeminde yer alarak Karapınar'ın Ladik modeli olduğunu adeta ispatlar. 75-80 senelik olan bu halı da Ladik modelinin mahalli özelliklere uyularak değişik tarzda nasıl dokunduğunu görürüz. Atkı ve çözümlü yündür. Gördes ilmesi ile

dokunmuş, eb'adı 1.69 x 1.22 cm.dir.

Yine aynı özel koleksiyonda başka bir örnekte Karapınar'ın Ladik modelini buluruz(Resim:3). Bu tip en tanınmış olanıdır. Sarı dikdörtgen zemin iki sekizgenle doldurulmuştur. Sekizgenler iç ve dıştan kancalarla doldurulmuştur. İki ayrı sekizgen halinde olmayıp, birbirinin devamı şeklindedir. Sekizgenlerin zemininde, bir rozetten çıkan lüle ve koç boynuzu motifli kareler dörtlü gruplar yapar. Bu grupların boşluklarında iki yanda birer ibrik motifli dolgu yapmaktadır. Sekizgenlerin dışında kalan zemin boşlukları lüleler ve şematik Hun Gülü motifleri ile bezelidir. Halının alt ve üst kenarlarında mazgal nişleri içinde üsluplaşmış hayat ağacı motifleri yer alır. Halı 90-95 seneliktir ve kullandığı motifler yüzünden 17. yüzyıl Osmanlı devamcısı olarak tanınır. Motifleri 16.17.18. yüzyıl ipek ve kadife dokumalar üzerinde rastlanır. Atkı ve çözgüsü yündür. Eb'adı 1.99 x 1.20 cm.dir. Uzun yolluk tipi olanları da vardır. Halının benzerlerine çeşitli müzelerde ve özel koleksiyonlarda rastlanır. Bu tip içindeki Anadolu dokumaları Saray Halıları'nı teşkil ederler.

Konya'da başka bir koleksiyonda rastladığım Karaman dokuması Ladik modeli seccade, yine yün malzeme ile Gördes ilmesiyle dokunmuştur(Resim:4). Eb'adı 1.67 x 1.08 cm.dir. Mihrap nişi kırmızı zemini teşkilatlandırmıştır. Üç kademelidir, ortasından çıkan bir alemleri ve aşağı doğru sarkan kandili ile tipik Ladik özelliği gösterir. Mihrabın köşelerinde üsluplaşmış lüle motifleri yer alır ve daha çok haşhaş çiçeğini andırırlar. Bordür tamamen Ladik deseni sarmaşık dal ve lüleli rozet desenleriyle bezelidir. Fakat bu desenler de biraz kabalık göze çarpar. Halı, çok eski olmamakla beraber mahallî özellikleri yaşatması açısından ilginçtir.

Yine özel bir koleksiyonda yer alan diğer bir halı değişik bordürüyle dikkati çeker(Resim:5). Konya Karaman yolu üstünde Kasaba Köyü dokuması bir seccadedir. Eb'adı 1.50 x 1.08 cm.dir. Kırmızı zemin mihrap nişi ile

belirgindir. Mihrap köşeliklerinde açmış dörtlü karanfil grubu yer alır. Asıl ilginç olan lacivert zeminli bordürdür. Bu zeminde bölgeye ait bir tabirle Doğuran Ana motifi sıralanır. Tamamiyle bitkisel kıvrımlardan oluşan bir motiftir ve kıvrık rûmtlerin birleşmesinden kaynaklanır. Diğer bir deyişle Eli Belinde motifinin gelişmiş şeklidir. Bir ana ve altı yavrusu ile ilginç bir motiftir. Çok iyi korunmuş olan seccade 100 seneliktir. Bordüründe görülen bu motif selçuklu' lardan beri devam eden taş işçiliğinde görülen insan figürünün halıda yaşamasıdır.

Diğer bir özel koleksiyonda yer alan seccade Konya Ereğli Işıklar Köyü dokumasıdır(Resim:6). 1.05 x 0.85 cm. ebadında tabii yün dokuma olan seccade sarı zeminlidir ve mihrap teşkilatlıdır. İlginç özelliği kırmızı zemin ortasında görülen şematik hatlı insan figürüdür. Mihrap köşeliklerinde karşılıklı ters yönde koç boynuzları dolgu yapar. Seccadenin bordüründe sıralanan rozetlere mahallî olarak it izi denilmektedir. 200 senelik olan halıda yer yer yırtılmalar olmuştur, ilginç yanı, ortada yer alan insan figürüdür. Bunun bir seccadede yer almasının nedeni anlaşılamamıştır. Belkide seccade de duruş yönünü gösteriyor olabilir. Bordürlerinde görülen değişik desen uyarlamaları Konya bölgesinin desen zenginliğinin bir delilidir.

Başka bir koleksiyonda yer alan halı Konya Sarayönü dokuması Ladik modeli olarak tanınır (Resim:7). Tabii yünle Gördes ilmesi ile dokunmuştur ve 2.28 x 1.62 cm. eb'adındadır. Düz kırmızı zemin iki büyük sekizgen madalyona ayrılmıştır. Madalyonların içlerinde kancalı yapraklar ve rozetler bulunur. Sekizgenler dıştan, kanca ve koç boynuzları ile çevrelenmiştir. Madalyonlar arasındaki boşluklar rozetler ve yapraklarla bezelidir. Ana bordür rozet çiçeklerini andıran motiflerle kaplıdır. Alt ve üst kenarları kaplayan mazgal nişleri, kahverengi zeminde hayat ağacı motiflidir. 100 senelik olan halının motiflerinde Erken Osmanlı halılarının 111. tipinin etkilerini buluruz.

Karapınar yöresinin en tanınmış örneği olan SALUR modeli bugün hâlâ sevilerek dokunan bir modeldir (Resim: 8). 1.82 x 1.18 cm. eb'adında olup tamamıyla yün malzemedendir. Ve bir özel koleksiyonda yer alır. Zemin altı köşeli bir şemse ile doldurulmuştur. Bu altıgenin içine ikinci bir altıgen yerleştirilmiş ve içi dört kollu bir baklava ile teşkilatlanmıştır. Şemseden sarkan küçük selbeklerde, kancalı altıgenler yer alır. Selbeklerin şemseye birleştikleri kısımlarda ince bir koç boynuzu bağlayıcıdır. Köşeliklerde, balta motifi dolgu yapar. Bu Karapınar'ın Salur modelinin tipik özelliğidir. Alt ve üst kenarda her zaman görülen mazgal nişleri yer alır. Üslûplaşmış Hayat Ağacı motifi iç dolgusudur. Bu model karakterini kaybetmeden bugün Karapınar'ın köylerinde dokunmaktadır.

Konya'da tesbit edebildiğim kıymetli bir halı yine bir özel koleksiyona aittir ve Konya OBRUK dokumasıdır. Dokudukları desen eski Karaman bölgesi desenleridir (Resim:9). 1.44 x 1.33 cm. eb'adında kareye yakın bir parçadır. Kırmızı zemin çift sıralı sekizgenlere ayrılmıştır. Bunlar sekiz adettir ve içlerinde kancalı ve kademeli ikinci bir sekizgen yer alır. Ortalarında ise sekiz kollu yıldızlar bulunur. Motif itibarıyla Avrupalı ressam Memling' in tablolarında görülen ve bundan dolayı Memling Gülü diye tanınan (yanlışlıkla) ha-

lıların plan şemasına benzer. Selçuklulardan beri gelen gelenekle Kûft yazılı desen geniş dış bordürü dolandır. Daha basitleşmiş ve taklit olarak kullanılmıştır. 200 senelik olan halı zemin bölümlenmesi bakımından Erken Osmanlı halılarının büyük bölmeli tipinin devamıdır ve iyi durumdadır.

İncelediğim halılardan gördüğüm kadarıyla madalyonlu ve yıldızlı Erken Osmanlı devri halılarının etkileri açıkça bellidir. Bu etkileri Konya kendi özel potasında eriterek kendi malzemesi ve desenleriyle kendince dokumuştur. Geçmişte, çok değil 80 yıl öncesine kadar bu eşsiz örnekleri, yün ve tabii boya ile dokuyan Konya halkı, maalesef bugün bu güzel geleneğini kaybetmiştir. Analin boya, sentetik malzeme ile kendi ruhunu, yaşayışını, hayatını aksettirdiği modellerinden uzak, kendilerine öğretici diye gönderilen kişilerin hazırladığı dejenere desenlerle halı dokumaktadırlar. Bir zamanlar cihana nam salmış halılarının yanında bugün dokudukları, sanat eseri olmaktan uzak ticari piyasaya hitap eden mallardır.

Oysa biz Orta Asya'dan kopup gelen atlı bozkır kültürüne sahip, büyük uygarlıklar yaratmış, cihana nam salmış Türkmen halılarını ilk defa dokumuş, konar-göçer Türkmen topluluklarının torunlarıyız ve geleneğimizi aslımızı, öz değerlerimizi unutmayız, buna tarih de izin vermez.

RESİM 1- Karapınar Seccade (Konya Koyunoğlu müzesi Env.No : 7)

RESİM 2- Karapınar Ladik modeli (Özel Koleksiyon)

RESİM 3- Karapınar Ladik modeli (Özel Koleksiyon)

RESİM 4- Karaman Ladik modeli (Özel Koleksiyon)

RESİM 5- Karaman Kasabaköy dokuması seccade
(Özel Koleksiyon)

RESİM 7- Sarayönü Ladik dokuması
(Özel Koleksiyon)

RESİM 8- Karapınar Salur modeli (Özel Koleksiyon)

RESİM 6- Ereğli Işıklar köyü dokuması seccade
(Özel Koleksiyon)

RESİM 9- Obruk dokuması (Özel Koleksiyon)